

De Fransche soldaten verlaten de forten van Maubeuge en werpen voor de voeten van generaal Hans von Zuehl hun wapens neder.

« Om half-drie ontstond onder onze vensters een ongewoon gerucht. Een talrijke groep kerels, ongeveer tweehonderd in getal, was voor het stadhuis gekomen. Die lieden waren zeer bewegelijk en verdrongen elkaar, en weldra waren ze van nieuwe spaden en schuppen voorzien, welke men zoo juist opgeëischt had. Uit de gesprekken konden we opmaken, dat het een bende doodgravers was, die zich daar neergestreker had, bij het bericht, dat de Duitschers manner zochten, om bij Maubeuge de gesneuvelden te aarde te bestellen. Men beloofde hun zes franl per dag. En dat schoon volkje drong en duwde om maar een der werktuigen vast te krijgen waarmede de kuilen gedolven moesten worden. Het schouwspel was akelig, want die prooivogels, welke aan onze voeten wriemelden, schenen te meenen op een kermis te zijn en niets te begrijpen van het akelig werk, waarvoor ze aangenomen waren.

De meesten zetten zich op de treden van de muziktent neer, die toen nog niet weggenomen was. De zwarte kraaien wachtten op het sein van vertrek; toen dit gegeven werd, rukten ze, met de spaden over de schouders, in rijen op, gelijk soldaten die naar een oefening gaan.

Dit makaber visioen verdween aan den omdraai van de rue de la Chaussée en ging verlo-

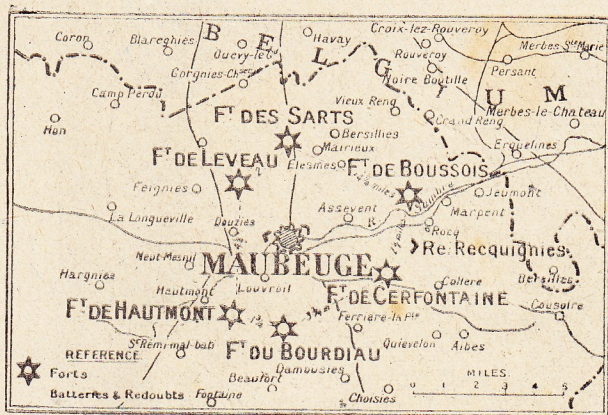
ren in een ander tumult, dat reeds uit de verte klonk.

Op dit oogenblik vernamen we de verovering van Maubeuge. Zoo vervlogen een voor een onze illusies.

Te Bergen had men de grootste verwachtingen gegrond op den weerstand dezer plaats. Men noemde ze onneembaar, niet alleen door de sterke verdedigingswerken, maar ook door het talrijk garnizoen en de groote hoeveelheid munitie en levensmiddelen, welke binnen de muren opgestapeld lag.

Om 4 uur namiddag verschenen op de Markt troepen, die aan het beleg deelgenomen hadden. 't Was als een bende duivels, die uit de helle kwamen. Deze mannen, die door slapeloze nachten en buitengewone krachtinspanning vermoeid waren, hunkerden naar rust, welke — wij moeten het bekennen — dan ook welverdiend was. De zon blaakte over het plein, en de soldaten waren met zweet en stof bedekt, door den langen marsch, dien ze afgelegd hadden. Zij zagen zoo zwart, als hadden ze in de mijnen gewerkt.

De overwinnaars zongen « Die Wacht am Rhein » en van « Gloria, Victoria », maar vielen zich op de keien neervallen en gebruikten hun ransel als oorkussen.

Plan der vesting Maubeuge.

Daar klonk muziek. Een korps, door een officier bestuurd, speelde eerst het nationaal lied. 't Is pijnlijk om het te zeggen, maar nieuwsgierige inwoners der stad groepeerden zich om de kiosk en vormden alzoo een auditorium voor den vijand, die een groote Fransche nederlaag vierde.

De tent stond onder onze oogen en we zagen de koperen instrumenten in de zon blinken.

Voor ons gevierden, die hier ons leven borg stelden voor de rust der stad, was het een onuitsprekelijke ontroering. De tranen welden in onze oogen.

Van op de straat keken de Duitschers tot ons op, met de beleedigende trots van een door mitrailleurs en geweren omringden overwinnaar, bewust van zijn brutale macht en van de onmacht eener ontwapende bevolking, welke ongenadig aan een despotische, tergende en uitdagende bezetting overgeleverd is.

Ons protest was instinctief; gevierden hadden we dezelfde inspiratie; we lieten de gordijnen af, en weldra geleeke de zaal, waar wij, gevangenen, opgesloten waren, een sterfkamer.

's Avonds, tot laat in den nacht, vierde de vijand door drinkgelagen zijn zegepraal. »

Eenigen tijd na de overgave, ontving ik uit het toen bezette Maubeuge een brief van den volgende inhoud:

« De eens zoo sterke Fransche vesting Maubeuge is nu als een verlaten oord. De bevolking is wel in de stad zelve, trouwens een kleine stad, die in de forten geperst lag en zich niet ontwikkelen kon, maar in den omtrek, welke ruïnen, welk een verwoesting! En hoeveel graven allerwegen!

De forten zijn vernield. Dat van Leveau hebben de Duitschers zelf laten springen, waarbij 16 soldaten en een officier gedood werden. En die forten waren zoo sterk. Ook hier bestond, wat weinig bij niet-militairen bekend was, een inundatie-stelsel. In gewonen tijd lagen de grachten en tusschenruimten droog, en waren ze zelfs tot groentenvelden ingericht, maar door sluizen kon men er in weinige uren het water der Samber in laten loopen. Die inundatie heeft Maubeuge niet kunnen redden. De beschieting met de zware kanonnen, gedurende 12 dagen, was te hevig. Die forten liggen nu verlaten. Er

zijn zelfs geen schildwachten. De burgers wandelen er dikwijls heen. Ze zien er nog de flink ingerichte loopgraven der Franschen; 't zijn niet de Duitschers, die het eerst kunstige loopgraven maakten. Bij Maubeuge lagen er in beton met echte kelderkamers en kelderkeukens. Bij een fort ligt een weide, waarin de door bommen gemaakte gaten, groot als een huis, zoo talrijk zijn, dat men nauwelijks den voet op den grond er tusschen zetten kan. Dan denkt de bevolking aan die vreeselijke dagen, toen de Duitschers al in Reims waren en in hun rug alleen nog de fel bestookte veste Maubeuge hadden. Dan herinnert men elkaar 't weemoedig vertrek der gevangenen. Dit had op Dinsdag 8 September plaats. Den vorigen dag, 's avonds om vijf uur, had men de witte vlag moeten hijschen, ten teken van overgave. Toen zwegen de kanonnen, die bommen spuwden op de forten, de voorsteden en de stad zelve, zoo geweldig, dat het gebulder te Geeraardsbergen, op 50 kilometer afstand, gehoord werd. Een batterij, welker mannen de vlag niet hadden gezien, schoot nog eenigen tijd door.

Dinsdag 's morgens werden de gevangenen vervoerd: een actief regiment, zeer gedund, een regiment artillerie en, overigens, territorialen, meest allen gehuwd en vader. Ook enkele Engelschen, die door de Duitschers uitgenoodigd werden. De Fransche gevangenen werden vriendelijk behandeld, kregen zelfs tabak. En toen vele vrouwen en meisjes bij dit zoo pijnlijk vertrek der eigen soldaten, ten aanschouwe der zegevierende overheerschers, in tranen uitbarstten, trachtte menige Duitscher haar te troosten, door de verzekering: « Ze zullen immers terugkeeren ».

Vele soldaten waren echter ontsnapt. Ze drongen in de woningen, namen burgerkleederen, vluchtten en dienen weer hun land. Belgen waren er hier, zooals men weet, niet. Men heeft te Maubeuge slechts één Belgisch militair gezien, een lansier, die bij de beschieting der Luiksche forten, elken dag in een auto een bericht brengen kwam en steeds een ovatie ontving.

In de stad Maubeuge zijn, benevens menige partikuliere woning, vooral in de rue de France, ook openbare gebouwen vernield, als de groote kazerne, het kollege en het arsenaal, waarop om 9 1/2 uur 's avonds, de eerste bom op Maubeuge, doel trof. Bij het bombardement liet de burgemeester uitbellen en aanplakken, dat de burgers de stad moesten ontruimen. De haastige uittocht geschiedde naar Hautmont en Hargnies.

Maar grooter dan in de stad is de schade in de voorsteden Elesmes, Bousois en Requignies. Te Bousois werd veel moedwillig brand gesticht. Een straat vertoont 't zelfde triestige schouwspel als de zwaarst-geteisterde straat van Dendermonde. Hier werden ook 13 burgers gefusilleerd, onder betichting « geschossen » te hebben. Ook te Elesmes staken de Duitschers 't vuur in sommige woningen. Twee vrouwen geraakten hier nog met moeite uit den kelder van haar brandend huis.

En overal graven! Een groot kerkhof ligt op

't slagveld van Vieuxreng. Vele afzonderlijke graven in de dorpen, vooral in de rue Elesmes. Tal van onbekende dooden. Opschriften als: « Ici reposent un Anglais et un Français ». (Hier rusten een Engelschman en een Franschman.) Op het kerkhof van Maubeuge hebben de Duitschers een afzonderlijken hoek getooid met kruisen, en ook zerken. Hier lag een vorst van Saksen, overleden in 't hospitaal « faubourg de Mons »; na de inneming der stad hebben de Duitschers den doode ontgraven en vervoerd.

Vele gewonden, die later van 't front kwamen, bezweken in de gasthuizen. Nog liggen er te Maubeuge een 70-tal gewonden, uit den tijd van 't beleg. In September waren er vele gewetsten in verschillende hospitalen der stad en voorsteden. Na hun herstel werden ze naar Duitschland gestuurd, behalve sommigen, die voor den krijgsdienst in 't geheel niet meer geschikt waren en te Maubeuge mochten blijven. Men heeft thans de Fransche gewonden uit de verschillende hospitalen in één van de stad samengebracht, een 70-tal, zooals we zeiden.

Maubeuge is nu ook een plaats, waar soldaten van 't front komen rusten en men gewonnen brengt.

De Kommandantur is op de mairie. De Duitschers vonden hier, bij de overgave, een grooten voorraad levensmiddelen. Daarom werd er niet nagelaten, druk te rekwireeren.

Veel materiaal en machinerieën werden uit belangrijke fabrieken weggevoerd. De ontvanger werd gevangen genomen met twee miljoen frank. Veel buit, ook van burgers, werd weggevoerd, dus niet alleen kanonnen, maar insgelijks... piano's en meubelen!

In proklamaties belooft de Kommandantur premies voor 't ontdekken van kanonnen, mitrailleurzen, wapens, en... spionnen. Helaas, er zijn ook hier verraders. En zoo vonden de Duitschers nog twee 75 m/m-kanonnen, die al drie maanden, sedert 7 September, in een onbeheerde automobiël-garage verborgen waren.

De proklamaties zijn in 't Duitsch en in 't Fransch opgesteld.

Buiten de stad is de taptoe voor burgers op 7 uur (Fransche tijd, waarbij de bewoners het koppig houden), en in de stad op 8 uur.

De militairen mogen langer wandelen in de door gas verlichte straten. De officieren hebben hun verenigingslokaal, in de « Bourse », op de Grand'Place, vroeger het restaurant der Fransche officieren.

De kommandanturen van Avesnes en Bavai zijn streng en zuinig met de paspoorten. Het station van Valenciennes wordt door een hoog schutsel aan het oog der nieuwsgierigen onttrokken, en treinen rijden er alleen voor de militairen.

Een triestig leven. Ja, overal om 9 uur binnen! Alleen de Duitschers vieren nu en dan feest. Een hunner zonderlinge feestzalen is wel de kerk van Louvroil (bij Maubeuge). Hierin wordt geen dienst meer gedaan. De pastoor is dood. De trouwe herder werd tijdens het bombardement, toen hij een dienst verrichtte, door een obus gewond. Men vervoerde hem naar

Generaal von Zwehl, de veroveraar van Maubeuge.

huis. Daar werd hij op zijn krankbed door een obus doodgeslagen. En nu vieren de Duitschers feest in zijn kerk.

Louvroil zelf heeft veel geleden. Trouwens in den ganschen vestinggordel is de schade heel groot. »

Op 't oogenblik, dat wij den oorlog beschrijven, meer dan vijf jaar na den val van Maubeuge, heeft er in Frankrijk een officieel onderzoek naar de overgave dezer vesting plaats, en 't schijnt, dat het nog heel wat tijd eischen zal.

Keeren wij nu naar de Marne terug.

Alleen melden we nog eerst, dat Engeland, Frankrijk en Rusland den 6ⁿ September een verdrag hadden gesloten (te Londen), om geen afzonderlijken vrede te sluiten. Dit was onderteekend door Sir Edward Grey, minister van buitenlandsche zaken in Engeland; Paul Cambon, Fransch gezant te Londen, en graaf de Benckendorff, Russisch gezant te Londen.

L.

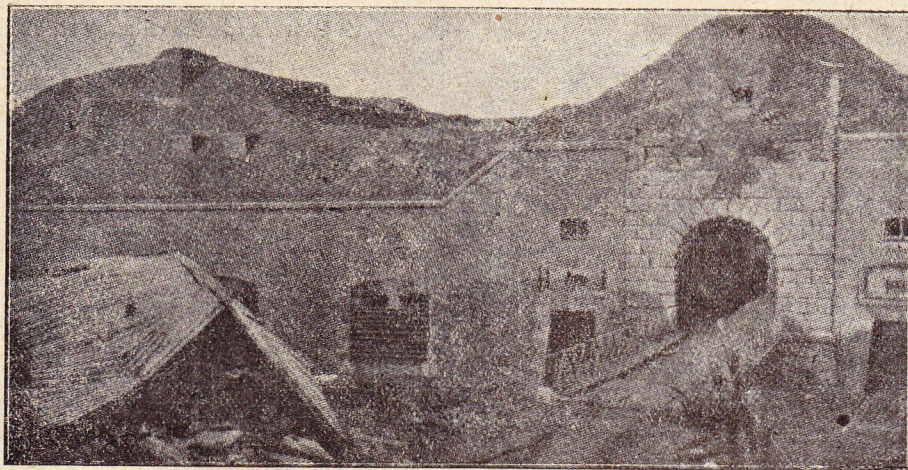
DE STRIJD AAN DE MARNE.

Het begin van den slag.

Het getij zou nu keeren. De Franschen en Britten waren ver genoeg teruggetrokken.

Generaal Galliéni waakte over Parijs. Hij had allerlei inlichtingen verzameld en had den 4ⁿ September driemaal een telefonisch onderhoud met generaal Joffre, die 's avonds aan de legeroversten de volgende dienstorder stuurde:

« 1° Wij moeten voordeel trekken uit den gewaagden toestand van het 1° Duitsche leger, om

Ingang van het fort Boussois, te Maubeuge.

er alle krachtinspanning der verbondene legers van de uiterste linkerzijde op te koncentreeren. Den 5ⁿ September zullen alle schikkingen getroffen worden, om den 6ⁿ September ten aanval te gaan.

2° Voor den avond van den 5ⁿ September be-
hooren de volgende maatregelen genomen te
zijn :

a) Al de beschikbare troepen van het 6^e leger, ten N.-O. van Meaux, gereed om de Ourcq over te trekken, tusschen Lizy-sur-Ourcq en May-en-Multien, in algemeene richting van Château-Thierry. De beschikbare elementen van het 1^e kavalieriekorps, die in de nabijheid zijn, zullen voor deze operatie onder de bevelen van generaal Maunoury worden geplaatst.

b) Het Engelsche leger, op het front Changuis-Coulommiers, opgesteld naar 't Oosten, gereed om in algemeene richting van Montmirail aan te vallen.

c) Het 4^e leger, zich lichtelijk op zijn linkerflank aaneensluitend, zal het algemeen front Courtaçon-Esternay-Sezanne innemen, gereed om in een richting Zuid-Noord aan te vallen, terwijl het 2^e korps kavalerie de verbinding tusschen het Engelsche leger en het 5^e Fransche leger verzekert.

d) Het 9^e leger (Foch, tusschen het 5^e en 4^e leger) zal de rechterflank van het 5^e leger dekken, door de Zuidelijke uitgangen van de moerassen van Saint-Gond te bezetten en een deel van zijn troepen op de vlakte ten Noorden van Sezanne te brengen.

3° Het offensief zal door deze verschillende legers op 6 September, in den morgen, worden genomen. »

J. JOFFRE.

Het 4^e Duitsche reservekorps telde 40.000 man en stond in slagorde van Saint-Soupplets, aan de heuvelrij ten N.-O. van Meaux, en had zijn vooruitgeschoven batterijen op de hoogten van Monthyon en Penchard. De hulpstroepen bevonden zich te Puisieux, Marcilly, Barcy en Chambry. Reservetroepen vertoefden langs de Thérouanne en achter het bosch van Varredes.

Zij waren in voeling met het gros van het leger van generaal von Klück, door detachementen tot aan Crécy verspreid. De zware artillerie was opgesteld te Tracy, op heuvel 307 en bij de hoeve Beauval, ten N. van Varredes.

Van den Franschen moeten nu de 55e en 56e reserve-divisies op Montgé en Plessis-au-Bois marcheeren; rechts rukt de Marokkaansche brigade op Charny aan en later op St-Soupplets, Monthyon en Penchard.

In de 55e divisie zijn bijna alle mannen uit deze streek afkomstig. Velen trekken door hun geboortedorp, de meesten door hun departement toch. Anderen hooren te Parijs thuis en weten, dat ze hun haard dus verdedigen.

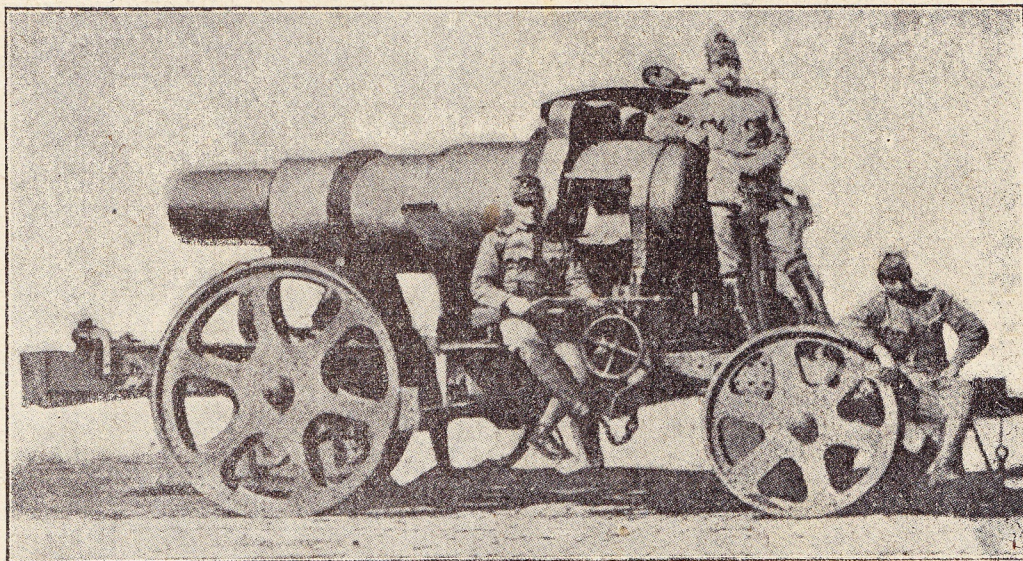
Een kolonne van het 276^e regiment (55^e divisie, korps van generaal de Lamase) trekt zonder strijd voorbij Moussy-le-Neuf en Moussy-le-Vieux. Te Thieux worden de troepen in oogen-schouw genomen door generaal de Lamase en zijn staf. De officieren moedigen hun mannen aan.

« Volgen wij het bataljon van het 276e regiment, waartoe luitenant Charles Peguy, de dichter van « Epis Murs », behoort », zegt de Parij-sche afgevaardigde Henri Galli, in zijn boek: « La Guerre à Paris ». « De marsch wordt voortgezet in brandende hitte tot Nantouillet. Het bataljon neemt een korte rust, terwijl tegenover mij, op een steen, zooals wij allen, Charles Peguy zit, wit van 't stof, vol zweet. Zijn baard verward, de oogen fonkelend achter zijn lorgnet. Met vreugdetranen in 't oog, leest hij een brief van huis, den vorigen avond ontvangen.

« Hebt ge goed nieuws, luitenant? »

« Ja, mijn oude, dank u; dat doet goed, sinds we er zoo lang van verstoken bleven. »

Een uur later — 't is al middag — komen we aan een paadje, met struiken bezet, bij de hoeve de la Trace, tegenover het dorpje Villeroy, waar het bataljon kantonneeren moet. Nauwelijks is halt geboden, of vlak voor ons springen granaten uiteen, die een oogenblik verwarring in onze rangen brengen. De verrassing over deze vreeselijke en onverwachte kanonnade was groot, en eenige mannen en paarden werden ge-

Het groote Oostenrijksche kanon dat de forten beschoot.

dood of gewond; maar de batterij van 75 m/m trad dadelijk in werking.

De Deutsche artillerie, van de hoogte te Monthon, zendt vlagen granaten. De kommandant der Fransche batterij valt een der eersten.

Bij Villeroy dus ontbrandt, tegen den middag, het vuur van den grooten slag, die vijf dagen duurde, de slag aan de Marne.

De Marokkaansche brigade bereikt dan zonder moeite Charny. Het 282° regiment (55° divisie) rukkt, onder het bevel van kolonel Courtin, uit Iverny op.

De 55° divisie (276°, 231°, 204°, 282°, 289° en 246° regiment) houdt stil achter Plessis-l'Évêque, Iverny en Villeroy. De artillerie neemt snel stellingen in tusschen Villeroy en Iverny. De vijand houdt zich nog verborgen. Een eerste ontmoeting heeft plaats te Plessis-l'Évêque, tusschen Fransche dragons- en verkenners en een detachement uhlanen.

Het 276° regiment dringt vooruit, over de vlakte van Villeroy en den weg van Penchard naar Iverny.

Op de hoogte worden we op een regen van kogels onthaald. Wij springen in de hoven, waar de marsch lastig is. Nog een sprong, en we schuilen achter den berm van een weg, blazend en hijgend. Wij schieten van 500 meter afstand op de Duitschers, die zich verschanst hebben achter de boomen en struiken, langs de Sorcièrebeek, en in hun groen-grijze uniform bijna onkenbaar zijn. Nu en dan toch zien wij hun kompagnies de hoogte beklimmen. Zij trekken zich terug naar Neufmontiers en Chauconin.

« Zij wijken! » klinkt het bij ons.

De jonge en heldere stem van luitenant Peguy beveelt vuur; de officier staat achter ons, leunend op een landbouwmachine, dapper, moedig, onder den stortvloed van fluitende, huiltende kogels. De sekties gaan met sprongen verder. Granaten barsten te midden dier troepen

uiteen; soms beweegt er zich niets meer en alle mannen liggen roerloos achter het gras. Men vraagt soms, of allen dood zijn.

De Deutsche mitrailleuzen maaien onder de nauwelijks beschutte troepen van het 276° regiment; de vlakte wordt met dooden en gewonden bedekt. Deze laatsten zoeken een schuilplaats in de grachten langs den weg en achter schelven. Kapitein Huguin en luitenant Coutier, van de 20° kompagnie, vallen neer, de eerste dood en de andere gewond.

Aan het hoofd der 19° kompagnie leiden kapitein Guérin en luitenant de la Cornillière en Peguy krachtig de troepen.

Al kruipend over den grond gaan wij ten aanval. De bloedige oogst begint, en de dood laat om ons. Tweehonderd meter zijn afgelegd; maar op 't oogenblik nog verder te gaan, zonder steun achter ons en elk slechts van 150 patronen voorzien, zonder mogelijkheid er nieuwe te ontvangen, zou een dwaasheid, een algemeene slachting beteekenen. Wij zouden met geen tien man overblijven. Kapitein Guérin en luitenant de la Cornillière zijn gedood.

« Legt u neer! » roept luitenant Peguy. « En vuur! »

Maar zelf blijft hij rechtstaan, den kijker in de hand, ons geweervuur heldhaftig besturend in deze hel.

En wij schieten als razenden, zwart van het kruit, tot het geweer in de vingers brandt. Elk oogenblik klinkt gekrijs, gereutel. Hoevelen zijn er al dood? Men telt niet meer. Luitenant Peguy staat nog altijd recht, ondanks ons ge-roep: « Leg u neer! ». De meesten van ons hebben hun ransel verloren, hun zoo kostbare beschutting.

De stem van den luitenant brult nog steeds:

« Schiet! Schiet! »

Sommigen beklagen zich.

« Wij hebben geen ransel, luitenant, wij zullen er allen aan moeten! »

« Dat is niets! » roept Peguy. « Ik heb er ook geen meer! Zie maar! Schiet door! »

En hij tart het geschut, als riep hij den dood op, die hij in zijn verzen huldigde.

Op 't zelfde oogenblik treft een kogel dezen held in 't hoofd. Hij is gevallen zonder een kreet te slaken, met 't vizioen der eindzege.

De kapitein, die nauwelijks van een in Marokko opgedane wonde genezen is, en nog maar met moeite marcheert, is nog altijd overeind. Een kogel velt hem neer, hij is doodelijk getroffen. Luitenant de Cornillon, adjudant Legrand worden te midden van hun soldaten insgelijks geraakt.

't Is de daar gevallen Peguy, die dichtte:

« Heureux ceux, qui sont morts dans une juste
[guerre,
Couchés dessus le sol à la face de Dieu. »

En rondom hem stapelen zich de dooden en gewonden op, terwijl de overlevenden blijven schieten, maar er niet in slagen de beek te overschrijden.

Het 276e regiment verloor een deel van zijn effectief vóór zijn mitrailleuren in aktie konden komen. Die van den vijand bleven echter niet rusten en moordden in onze rijen.

Het 246^e en 289^e regiment waren binnen Ivergny gedrongen. De Marokkanen wonnen terrein bij Neufmontiers. Deze brigade vormde de uiterste rechterflank der Fransche linies, gesteund door drie batterijen artillerie. Door Messy en Charny rukten deze troepen op tot aan den weg van Villeroy naar de Route nationale van Claye; zij hielden halt. Officiëren en soldaten eten een stuk brood en nemen onder een hevige vuur hun stellingen in. De beide koloniale regimenten dringen naar Neufmontiers op. Het bataljon van kommandant Clément trekt door het dorp en ontplooit zich naar het Z.-O.; het bataljon Pelegrin breidt zich naar het Westen uit, over den weg naar Iverny.

Kapitein Richard d'Ivry rukt met het 5e bataljon tabors om de Duitsche linie en klimt naar het bosch van Penchard.

De Duitschers wijken; maar onder bescherming van hun artillerie en machinegeweren vernietigvuldigen zij tegen vijf uur 's avonds hun tegenaanvallen.

De meeste Fransche officieren zijn gedood of zwaar gewond. Onze troepen trekken zich terug. Kapitein Richard is gedood, luitenant Laurent gewond, evenals luitenant Sigollet.

Om zes uur stormt de vijand Neufmontiers binnen. Meer naar 't Zuiden heeft een bataljon van het 4^e Duitsche reservekorps Chauconin bezet en verscheidene hoeven in brand gestoken.

Beide dorpen worden aan de verwoesting prijs gegeven. De graanhoopen der laatste oogsten vlammen als fakkels. De straten zijn gebarrikaardeed; eenige huizen en hoeven zijn versterkt, in 't vooruitzicht van een nieuw offensief der Marokkanen.

Bij Villeroy heeft het 276e regiment al zijn patronen verschoten en wijkt nu, gevolgd door de Duitsche infanterie. Het dorp blijft toch aan

de Franschen, wier artillerie trouwens de Duitsche batterijen van Monthyon tot zwijgen gebracht heeft. Die van Penchard vuren nog.

Ook het 231e en 246e regiment blijven voor de Sorcière-beek staan.

De 56e divisie en het 65e bataljon jagers bezetten Monthyon en de bosschen bij Saint-Soupplets.

Nog Noordelijker rukt het 7e korps (generaal Nauthier) voorbij Dammartin op.

Als eindelijk de nacht over het bloedig slagveld daalt, blijft de strijd onbeslist. Sommige kompagnies hebben geen officieren meer. Zekere detachementen loopen doelloos, rond en worden te Nantouillet geordend.

Maar ook de Duitschers nemen verdere stellingen in en ontruimen Neufmontiers. Penchard is slechts zwak bezet.

Ook te Barcy en Marcilly verdwijnen de Duitschers, na een dag van brandstichting en plundering, en nemen 's avonds den weg naar Varreddes.

De brankardiers halen de gewonden. De Franschen worden meestal naar Charny gevoerd, waar aan den ingang van 't dorp, op het dak eener hoeve, de Roode Kruis-vlag waait.

Beide legers zijn oververmoeid.

Het 4^e Duitsche reservekorps, door dezen aanval verrast, gevoelt zich geïsoleerd.

Generaal Maunoury heeft zijn hoofdkwartier op het kasteel van Claye en neemt maatregelen om den volgende morgen zijn troepen verder te doen oprukken. De 45^e divisie, die van Algiers (generaal Drude), welke in reserve geweest is, zal aan den aanval deelnemen. Een deel ervan moet in de richting van Charny handelen.

Trouwens, op 5 September was 't slechts een voorbereiding geweest; den 6ⁿ September immers zal over de gansche Marne-linie de slag ontbranden. Van 't versterkt kamp van Parijs, tot Verdun, over Provins, Esternay, Sezanne, Vitry-le-François, moet het reuzenleger ten storm optrekken.

Generaal Joffre richt tot zijn troepen de zoo beroemd gebleven dagorder:

« Op het oogenblik, dat de veldslag begint, waarvan het heil van het land afhangt, moet ik er allen aan herinneren, dat de tijd van achterom zien voorbij is. Alle pogingen moeten tot doel hebben den vijand aan te vallen en terug te werpen. Een troep, die niet meer kan oprukken, moet, koste wat het wil, standhouden op het veroverde terrein en zich eerder op haar plaats laten dooden dan terug te trekken. In de huidige omstandigheden kan geen zwakheid worden geduld. »

Het offensief van het 6^e leger (generaal Maunoury) begon den 6ⁿ September weer zeer vroeg.

De 61^e divisie (generaal Desprez) en een korps ruiteryj marcheeren naar Nanteuil; het 7^e korps naar Betz; de 55^e en 56^e reserve-divisies naar Monthyon, Chambry en Saint-Soupplets; de Marokkanen en de 45^e divisie naar Penchard.

De Duitsche linie strekt zich hier van ten N. van Meaux tot Betz uit. Von Klück heeft Cou-

lommiers reeds ontruimd en het 2° korps bevelen terug over de Marne te komen en het 4° leger ter hulp te snellen.

De Franschen halen voordeel uit hun voor­ sprong op het 2° korps. De Marokkanen nemen Penchard met de bajonet, waar ze de kerk en de mairie vol Deutsche gewonden vinden.

De 55° en 56° divisie bereiken Saint-Soupplets en Monthyon. De Duitschers hadden kisten met granaten in een vijver bij den ingang van Monthyon geworpen. 't Was amunitie van drie batterijen van 77 m/m, welke van achter de hoeve « L'Hôpital » de eerste schoten van den slag aan de Marne losten. Generaal de Lamase vestigde te Monthyon zijn hoofdkwartier. In de « Villa Automne », van den heer Charles Benoist, afgevaardigde van Parijs en lid der Akademie, hadden de Duitschers een ambulance ingericht. In den hof lagen al verscheidene hunner officieren begraven. De villa was geplunderd, en de daders hadden, zeker als trofee, den degen van den heer Benoist meegenomen.

Om 9 uur verschijnt de hoofdkolon van het 2° Deutsche korps, dat hulp moest bieden, bij Puisieux, May-en-Multien en Etavigny. Sommige regimenten hebben 'n nachtelijken marsch van meer dan 40 kilometer afgelegd. De weerstand wordt heviger. Het 276° regiment neemt Pringy. Het 246° regiment, meegesleept door kolonel Chaulet, rukt met sprongen, onder hevig mitrailleurvuur, naar de hoogten van Barcy vooruit. Luitenant Mulleret, de vaandrig, valt, maar luitenant Dusmesnil, afgevaardigde van Fontaineblau, vervangt hem en bezielt de soldaten. Het regiment wordt in het front en de flank bestookt en verliest 632 man; de kolonel is gewond.

Te Chambry is een der brandpunten van den strijd. De plaats wordt genomen en hernomen, gaat voortdurend van hand tot hand, maar blijft 's avonds nog aan den vijand.

Zoo gaat het ook bij Marcilly, aan den molen van Etrepilly, waar kolonel Guy, van het 204° regiment, door een kogel in het hoofd gedood wordt. Kommandant Olivier, van het 204°, kapitein Narassé, luitenanten Grosjean, Doumer en Lachaume strijden, met het geweer in de hand, te midden van mannen, die tot verschillende regimenten behooren.

Luitenant-kolonel Ancelle, stafoverste der groep reserve-divisies, vraagt aan kommandant Olivier:

« Welke mannen zijn dat? »

« Afgedwaalden van alle regimenten, en die niet willen vluchten! »

« Kunt gij ze naar voren leiden? »

« Kolonel, 't zal moeilijk zijn, wij kennen hen niet, maar we zullen het beproeven! »

« Doe het; ik zal u door een batterij laten steunen! Tracht de hoogte te bereiken; schiet in de richting van Etrepilly, schiet naar de maan, maar geef een helsch vuur af, om den vijand in den waan te laten, dat het plateau nog altijd sterk bezet is! »

Kost wat kost, moet men de Duitschers op­ houden, tot de verse troepen van de 45° divisie aangekomen zijn.

En dank aan de dapperheid van die mannen, aarzelt de vijand. De Franschen houden de vlakke tot 's avonds.

Het 7° korps maakte Noordwaarts sneller vor­ deringen. Generaal Vauthier volvoert daar zijn last, het 4° Deutsche korps naar 't Oosten te werpen. Dit moet Etavigny opgeven.

De 63° divisie is in strijd met het 2° Deutsche korps en heeft veel te doorstaan. De toestand wordt ernstig zelfs. Kolonel Nivelles, die aan het hoofd der batterijen van dit korps staat, ziet het gevaar, laat vijf batterijen aanspannen en brengt ze in de schemering voor den vijand. Het schijnt krankzinnigenwerk. De stukken overschrijden de linie, zijn ongedekt. Zoo iets heeft men nooit gezien. Dat is de omgekeerde wereld.

Maar hoor, ze openen een hevig vuur. Het voetvolk vat nieuwen moed en snelt de artillerie ter hulp. De Duitschers worden op de vlucht gejaagd.

De 14° divisie, die van Belfort (generaal de Villaret), heeft om negen uur Ognès en Sillery-Long bereikt.

Te Monthyon heeft men de talrijke gevangenen verzameld. Zij brengen gewonden naar de hooven-ambulancias en begraven dooden, onder toezicht van gendarmen.

Als de avond valt is het 6° leger meester van het slagveld, maar nog is de dag niet beslissend. Het 4° vijandelijk korps heeft zich sterk verschanst en krijgt versterkingen.

Generaal French bereikte, op den avond van den 6° September, de linie Courpalay, la Roussey, Bailly-Romainvilliers.

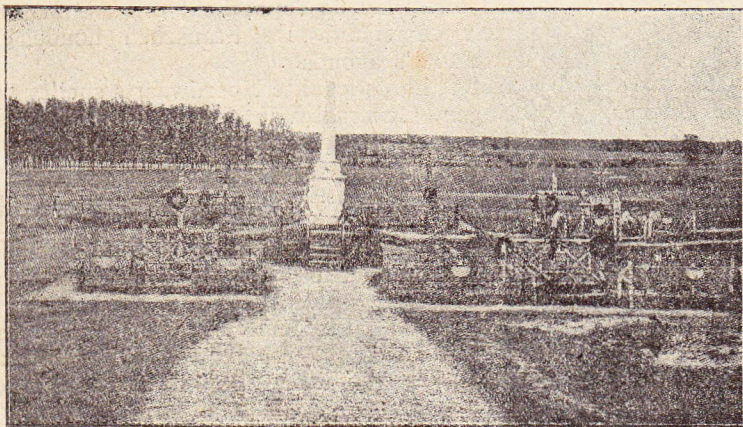
Te Meaux waagden zich, dien 6° September, nog Deutsche patroeljen. Om tien uur 's morgens ontmoette een twintigtal mannen, door een luitenant aangevoerd kanunnik Duperche, die zich naar de kerk begaf. De officier stelde den geestelijke eenige vragen en schold dezen uit, toen hij slechts een ontwijkend antwoord kreeg. De luitenant ging dan de voetbrug der Marne over en begaf zich naar het stakans, maar zijn soldaten volgden hem niet. Hij werd door Fransche jagers, die op verkenning waren, gevangen genomen. Eenige Marokkanen staken daarna in een bootje de rivier over, om de vijandelijke patroelje aan te tasten, doch deze maakte zich uit de voeten.

De bisschop van Meaux en eenige burgers, die in de stad gebleven waren, zagen weldra Fransche gewonden aankomen, maar konden geen geneeskundige hulp bieden. Er waren geen dokters en verbandmiddelen ontbraken.

Abbé Engelman reed dan per fiets naar Parijs, om daar te verzoeken, hierin dadelijk te voorzien.

Dien 6° September hadden ook de legers van generaal Franchet d'Esperey en generaal Foch hardnekkig gestreden. De eerste veroverde verscheidene belangrijke stellingen en naderde Esternay, terwijl Foch zijn lijn bij de moerassen van Saint-Gond tegen alle aanvallen behoeftte.

Meer Oostelijker hield generaal Langle de Cary het gros der troepen van den hertog van

Graven te Maurupt, aan de Marne.

Wurtemberg in bedwang, van Vitry-le-François tot Revigny.

Het derde leger van generaal Sarraill had de Duitsche linkerflank moeten bestoken, maar de overmachtige troepen van den kroonprins beletten het alle vorderingen.

Den 7ⁿ September heeft generaal Maunoury nog meer de zware artillerie van den vijand te weerstaan. Het vierde korps voert geweldige tegenaanvallen uit; het negende korps moet ook steun komen verleen.

Toch gaan de Franschen vooruit. De 16^e divisie neemt Marcilly, en nu voor goed. De 55^e divisie worstelt om de eerste huizen van Barcy en lijdt zware verliezen, door geweer-, mitrailleuze- en kanonvuur. De strijd duurt hier tot in den nacht.

Chambry ligt onder zwaar vuur; woningen storten in.

« Drinken! » roepen de gewonden.

Eenige moedige burgers, die in het dorp gebleven zijn, gaan rond met emmers water.

Een Zouaaf laat zich bij Mevr. Declercq verbinden. Een vinger van zijn linkerhand is door een kogel afgerukt. Nauwelijks is het verband gelegd, of de kerel trekt terug naar den strijd.

Andere gewonden komen aan. Een soldaat van Maubeuge en een groote Algeriaan steunen elkaar. Zij vertellen, dat hun kapitein en luitenant zoo juist gedood zijn. Luitenant Durfourmantelle, door een kogel in den buik getroffen, wordt door zijn ordonnans binnengeleid. Luitenant Dener, doodelijk getroffen, sterft hier.

En zoo gaat het den ganschen dag voort, hier en in andere ambulancias, zooals op de hoeve van Leduc, waar, in het huis, de stallen en de schuur, 160 gewonden liggen. (1)

Ook de kerk is met kreunende mannen gevuld.

Bij Chambry werden 547 Franschen gedood en begraven. Men haalde er 136 lijken van Duitschers weg.

Bijzonder onderscheidde zich ook het bataljon van kommandant Urbal, die, met een wandelstok in de hand en een pijp in den mond,

zijn mannen aanmoedigt en weet mee te slapen. Rond hem liggen dooden en gewonden. Op 't oogeblik, dat deze koene officier een fourier beveelt de versterkingen tot spoed aan te manen, valt hij, door een kogel in 't hoofd getroffen, neer. Men voert het lijk op een paard heen. Men begraaft den held in een diepen granaatrechter, op het kerkhof van Barcy.

De avond valt, maar de maan be-licht 't gruwzaam veld.

De Duitschers zitten in hun loopgraven, bij Etrepilly.

Kolonel Dubujadoux, van het 2^e Zouaven, heeft bevel gekregen den aanval door te zetten. Hij stelt zich aan 't hoofd van het overschot van het bataljon Urbal en een deel van het 14^e bataljon, met hetgeen hij nog van zijn 2^e Zouaven kan verzamelen en van tirailleurs van het 350e regiment.

« Zouaven », zegt hij, « dezen avond nog zal ik u, ginds, wijn laten uitdeelen! »

Hij beveelt den hoornblazer Thomas, der 15e compagnie, de klaroen te laten schallen, en dan leidt hij den aanval.

« Bij den ingang van Etrepilly » — zoo lezen we van een strijder, in « Deuxième anniversaire de la victoire de la Marne », — « hooren we in 't Fransch roepen :

« Halt! Wie daar? »

« Frankrijk! Zouaven! » antwoordt de luitenant-kolonel.

« Wij ook zijn Zouaven! » klinkt het terug.

Maar wij hooren het fluitje van 't Duitsche bevel en Duitsche orders. Een mitrailleuze bestrijkt den weg. De Zouaven werpen zich links en rechts in de grachten. De kolonel drukt den revolver in de vuist en roept:

« Vooruit, met de bajonet! »

Hij stelt zich aan 't hoofd en, door allen gevolgd, stormt hij dit dorp binnen; wij achtervolgen de Duitschers, die voor ons vluchten.

De Duitschers hadden de eerste huizen verlaten, om zich bij het kerkhof te verschansen. Daar begint een geweldig gevecht. Kapitein Peron wordt aan den voet gewond. De luitenant-kolonel krijgt een kogelwonde in den arm. Zouaven snellen toe, om hem te ondersteunen; zij helpen hem tegen een muur neerzetten, maar hij zegt:

« Rukt verder en bemoeit u niet met mij! »

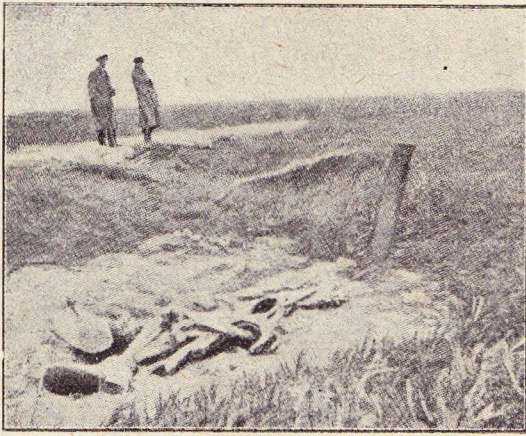
Dan vindt hij de kracht om weer op te staan en roept:

« Vooruit, Zouaven! »

De Duitschers steken een schuur met hooi in brand. De vlammen verlichten de Franschen, maar laten den vijand in 't duister.

Luitenant-kolonel Dubujadoux wordt opnieuw gewond, ditmaal in de rechterdij; dan, voor de derde maal, in de linkerdij. In de nabijheid biedt een stroomijt een schuilplaats aan gewonden. De hoornblazer Thomas brengt er zijn overste ook, verbindt en bedekt hem daarna met stroo, tot

(1) F. Lebert: « Chambry ».

Een hoekje van het slagveld.

beschutting tegen de koude. De officier schijnt hevig te lijden en verliest veel bloed.

Bij 't aanbreken van den dag leeft hij nog. De Duitschers bemerken dat wij slechts in gering aantal zijn en trachten ons te omsingelen. De kolonel beveelt zijn Zouaven 't dorp te ontruimen en hem achter te laten.

De vijand blijft dus meester van Etrepilly, maar in die twee dagen is zijn linkerflank tien kilometer achteruit getrokken.

Luitenant-kolonel Dubujadoux stierf, tengevolge zijner bekomen wonden.

De jagers van het zesde leger hadden de divisies van het korps van generaal Lamase krachtig gesteund. Verwoed was er gevochten, om de hoeven van Champfleury en Poligny (bij Etrepilly).

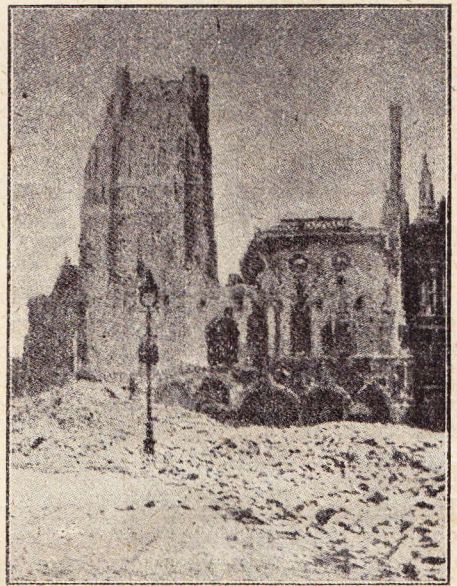
Champfleury was een dier oude, ommuurde, groote Fransche hoeven, welke toen gewichtige stellingen waren. De Duitschers hadden er zich genesteld. Na drie hardnekkige aanvallen, konden de Franschen den vijand verjagen, maar twee dagen lang werden zij er van uit Etrepilly, Vinceny en Trocy zoo hevig door den vijand gebombardeerd, dat verder oprukken alleen na zware verliezen kon geschieden.

Ook Poligny verdedigden de Duitschers met de grootste hardnekkigheid en, alvorens het te verlaten, staken ze de hoeve in brand.

De 14^e divisie (generaal Villaret) maakte weer belangrijke vorderingen. De bataljons namen, met de bajonet, hoeven, huizen, pijnbosschen, ravijnen, gehuchten; zij veroverden de hoogten ten Westen van Etavigny, met Vinceny, Puisieux, Ancy-en-Multien, Bouillancy.

De hoeve Nogeon was een der voornaamste centra van den slag. De Franschen namen haar, na een gevecht van man tegen man, en de Duitschers voerden daarna menigen tegenaanval uit en lieten hun geschut op de gebouwen spelen.

Van hier uit nam men Ancy en werd getracht Vinceny te bereiken. De tocht daarheen, over een onbeschermd vlakke, die onder hevig vuur lag, was buitengewoon moorddadig. De strijd werd in den nacht voortgezet. In een bajonet-aanval stak de soldaat Guillemard den standaarddrager van het 36e Maagdenburgsche regiment fusiliers

Arras: Het stadhuis na het 2e bombardement.

neer en nam hij het vaandel, dat met het ijzeren kruis van 1876 gedekoreerd was.

Later ontving Guillemard de militaire medaille uit de handen van generaal Galliéni.

De jonge held beefde bij die plechtigheid van ontroering.

« Kom », zei de generaal, « omhels me nu en denk, dat ik een lief meisje ben. »

In een kamer van 't kasteel Brégy vond men de achtergelaten vlag van het 72e Thüringer-regiment.

Menigen liet hier het jonge, schoone leven. Ancy's kerkhof was te klein voor al de dooden.

Na een woedend gevecht in de straten, in het kasteelpark en de boschjes, op de heuvels, wierpen de Franschen den vijand uit Ancy, naar de hoogten van Etavigny. Maar in een vreeselijken tegenaanval sloegen de Duitschers hun tegenstanders op Nogeon terug. Zoo ging ook dit dorp eenige malen van hand tot hand.

Weer eindigde de dag in 't voordeel der Franschen.

Overal zijn ambulancias ingericht. Men brengt ook gewonden naar Meaux. Geheel veilig is deze stad nog niet.

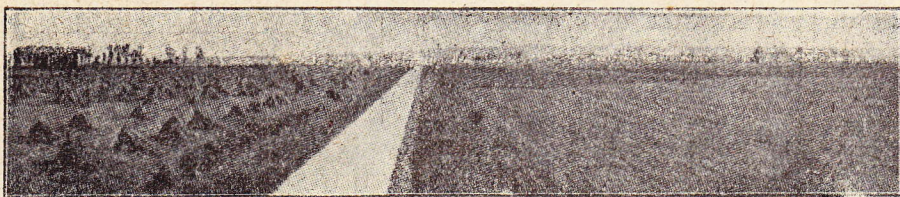
Om 11 uur 's morgens hebben de Deutsche batterijen, staande aan den rechteroever der Marne, de voorgeborechten van Saint-Nicolas en Saint-Faron beschoten; met tusschenpoozen duurt de beschieting voort tot in den nacht.

Moedige burgers brengen gekwetste soldaten naar 't hospitaal en het klein Seminarie Sainte-Marie.

Het vierde Deutsche korps trok dus op de Oureq terug, maar generaal von Klück bracht op dit bedreigde punt, waar hij omsingeld kon worden, steeds meerder hulp.

Den 8^{en} September stonden er al 12 divisies tegen generaal Maunoury's zesde leger.

Om spoedig versterking te kunnen zenden, rekwireerde generaal Galliéni vele auto's te Pa-

Aan de Marne.

rijs en liet ze samenbrengen te Tremblay-lez-Gonesse en Sevran-Livry, van waar ze naar Dammartin en Plessis-Belleville reden, om er een brigade der 7e divisie van het 4e korps op te nemen en naar Nanteuil-le-Haudouin te voeren.

De heer Lefaus, afgevaardigde van Ile-et-Vilaine, die als officier aan deze expeditie deelnam, vertelt:

« Honderd-zestig auto's waren in reserve in verschillende garage's, met hun voerders. Wij begaven ons op weg en rekwireerden onder weg alle chauffeurs, welke wij ontmoetten.

« Waarheen neemt ge mij mee? » vroegen ze.

« Misschien op 50 kilometer van hier! »

« Maar ik heb bijna geen essence! »

« 't Is voor 't heil van 't land, »

« O, dan marcheer ik! »

En zij volgden ons, zonder tegenspraak.

Buiten Parijs ontmoetten we de dragonders-brigade van generaal Mitty.

Deze officier was tevreden naar den strijd te kunnen gaan. Zijn « poilus » zagen er kranig uit.

Jagers-wielrijders en eenige regimenten artillerie volgden deze brigade.

Wij hielden stil in een dorp, waar den volgenden morgen nog andere auto's aankwamen, zooveel zelfs, dat er in 't geheel 1000 waren.

Wij begrepen, dat wij niet ver meer van het front waren, want niet alleen hoorden wij het gebulder der kanonnen, maar bij wijlen het ontploffen van granaten.

De chauffeurs waren bewonderenswaardig in hun koelbloedigheid. Zij vroegen zelfs niet om spijs of drank, en toch waren wij den vorigen avond, om 11 uur, vertrokken. Het werd mid-dag en de maag vroeg gebiedend om versterking. Onze generaal kwam ons persoonlijk levensmiddelen, banden en olie brengen.

Den 7^e September, 's avonds, kregen wij bevel naar zekere punten te rijden, waar de troepen zich bevonden, die wij per auto naar Nanteuil moesten voeren. »

Een andere brigade van de 7^e divisie, die te Neuilly-Plaisance gekampeerd was, vertrok per trein.

De artillerie reed den ganschen nacht over de slechte binnenwegen en dan over de staatsbaan.

« Uren en uren », schreef Paul Lintier (1), « volgden wij denzelfden donkeren weg (Parijs-Nanteuil-le-Haudouin). Altijd maar rijden. De artilleurs zien de honderden auto's met gedooft licht. Men herkent bij het rijzend maanlicht eenigszins de petten van autovoerders, en

in de rijtuigen ontwaart men de gebogen hoofden van slapende soldaten.

« Gewonden? » vraagt er een.

« Neen, 't is de 7^e divisie. Wij komen van Parijs en gaan naar 't front. »

Men vervoerde 5000 man met de auto's, en 5000 man volgden per spoor.

Den 8^e September, nog eer het dag werd, begon de strijd weer, ten W. van Betz, te Etavigny, Vincly, Etrepilly, Chambry.

Te Barcy zijn meer dan 300 gewonden door den moedigen maire in een schuur ondergebracht. Men heeft een Roode Kruis-vlag gemaakt van een laken. Een granaat valt op deze haastig ingerichte ambulance en doodt 23 soldaten.

Te Marcilly storten vijf huizen en tien schuren in; de grond ligt vol dooden en gewonden.

Generaal de Lamase rijdt, onder een kogelregen, over het slagveld.

« Rond de Nogeon-hoeve en bij Fosse-Martin woedt de strijd allerhevigst. Er wordt geweldig gechargeerd. De bodem ligt op sommige plaatsen vol dooden, waarop de branden vonken strooien, en wier gelaat, in den gloed der rosse vlammen, soms nog schijnen te grijnzen. » (1)

En zoo is ook de toestand rond de hoeven van Poligny en Champfleury, op de vlakte van Arcy, bij Etrepilly.

Zal men er in slagen den terugtocht van von Klück's eerste leger af te snijden, hetgeen hier het hoofddoel is?

Generaal Maunoury heeft er nog weinig hoop op en wil liever de verkregen posities versterken, om een nieuw offensief tegen Parijs te verhinderen. Veel hing ook af van den strijd op het verder gedeelte der linie tot Verdun.

Groote vastberadenheid beheerschte het gansche zesde leger.

Henri Galli vertelt er eenige staaltjes van in zijn reeds hiervoren aangehaald boek. Hij deed een tocht naar 't front.

« Rond Villeroy liggen, op gras en stroo, buiten de zon, gewonden. Een officier bezet met een detachement het kerkplein; hij bewaakt het konvooi van een Algerijnsch regiment, en, daar hij mij persoonlijk kent, vraagt hij naar nieuws en bladen. Soldaten omringen ons. Zij zijn fier over het reeds verrichte werk, maar ook bescheiden, zooals het mannen van tucht en plicht past. Zij dragen nog de traditioneele uniform der Zouaven van Sebastopol en Palestro. Welke prachtige troepen vormen, daar, naast hen, de

(1) « Ma Pièce. »

(1) « Les champs de bataille de l'Épopée », door Jules Mazé.

Turko's en Marokkanen. Velen hebben de bloemen bewaard, hun bij den doortocht van Parijs geschonken.

Allen, of bijna allen, overhandigen ons briefkaarten, vier, vijf woorden aan moeder, vrouw of verliefde: « Alles gaat goed. Kussen. »

De ruwe aangezichten drukken een oogenblik diepe ontroering uit, want de gedachten gaan naar de verwanten, maar het regiment is het ander gezin.

Vriendschap verbindt officieren en soldaten. Er zijn in de rijen geleerden, intellektueelen, maar allen zijn kameraden.

« Het regiment is, vooral te velde, een school van broederschap », zegt ons een advokaat (adjutant), die zijn arm in een verband draagt, maar weigert naar de ambulancie te gaan.

Op minder dan honderd meter van het dorp groeten wij de eerste dooden. Helaas, ze zijn talrijk! De groepen brankardiers halen gewonden op. Lichter gekwetsten gaan, steunend op hun geweer, naar achteren.

« Alles gaat goed! »

Zoo klinkt het ordewoord van deze bewonderenswaardige troepen.

Tegen een muur, op stroo, ligt een jonge Marokkaan; een hulp-dokter verbindt hem. Een onder-officier vertelt ons zijn avontuur:

« In den morgen werd Hadjd Ahmed bel Kanem naar de ambulancie gebracht, door een bajonetsteek in het been getroffen. Daar verneemt hij, dat zijn vader gedood is. Zonder iets te zeggen, ontsnapt hij aan de bewakers, neemt een geweer, vult zijn zakken met patronen en gaat in de richting van het geweervuur. Hij verdooft met twee kameraden en komt te midden van een Deutsche patroelje terecht. Dezen doen teeken, dat de Marokkanen zich moeten overgeven.

Hadjd Ahmed schiet er twee neer, doodt twee anderen met de bajonet, en, wanneer de verschrikte patroelje de vlucht neemt, dan bemerkt hij pas dat hij aan den schouder gewond is.

Nu ligt hij daar weer ongeduldig en wil morgen in den strijd terugkeeren.

Vele gewonde Marokkanen weigeren in de ambulancie te blijven; men kan hen niet bewegen eenige dagen rust te nemen. »

De 9^e September was de meest kritieke dag in den langen slag, ten N.-O. van Parijs. Nog zag men geen sporen van een bepaalden terugtocht der Duitschers, die immer versterking kregen.

Het 6^e Fransche leger had te kampen met vier korpsen en verscheidene divisies ruitery. Nog woedde de strijd met onverminderde hevigheid en wisselden voortdurend de kansen af.

Het vierde Deutsche aktieve korps rukte rit Antilly en Betz op; de linkervleugel der Franschen heeft het zwaar te verduren en moet wijken, naar Silly-le-Long. De vijand neemt het bosch van Montrolles en Villers-Saint-Genest. Een brigade landwehr bezet Nanteuil-le-Haudouin en werpt de 7^e divisie terug. De Duitschers steken den weg van Nanteuil naar Bouillancy over. Een hunner kolonnen waagt zich op den nationalen weg van Parijs, en 'n andere ko-

lon op dien van Nanteuil naar Silly-le-Long. Het 317^e regiment staat voor het dorp, maar heeft reeds een 100-tal dooden en gewonden.

Kolonel Faret heeft het bevel genomen van de 13^e brigade, in plaats van generaal Lancette, die gewond is, en verdedigt Silly. Een bataljon van het 102^e regiment verleent hulp. Men moet tot elken prijs het offensief der Duitschers en hun vordering op den weg naar Parijs stuiten.

Om 3 uur in den namiddag valt de divisie aan. De aktie begint met hevig geweervuur en de artillerie roert zich geducht.

De stukken zijn huilende monsters, draken die met vollen muil hun vuur spuwen naar de zon, die in een prachtige zomerhemel ondergaat. De hulzen stapelen zich op en rooken. Daar, verder, ziet men mannen heensnellen, loopen, in brokken uiteenvallen.

Van de hoogten, die Nanteuil beheerschen en vanwaar men onze stukken zou kunnen tellen, wordt niet geantwoord. Lang duurde de slachting voort. Ha, zij zullen niet naar Parijs gaan. (1)

De 3^e en 4^e kompagnie van het 8^e bataljon (102^e regiment), kruipen onder een kogelregen over de helling van den Parijschen weg. De mitrailleuzen tikken met het geweervuur mee. De beide kompagnies, door hun officieren meege-sleept, rukken met sprongen verder en komen tot op 200 meter van de Duitschers. Kapitein Vallin is doodelijk gewond. De 1^e en 2^e kompagnie steunen den aanval. Sergeant Hermant brengt, onder het hevig vuur, den kapitein heen.

Nieuwe Deutsche troepen stroomen uit Nanteuil naar Silly. De 3^e kompagnie stormt op hen los; de vijand vordert niet. De strijd duurt tot in den avond. De Franschen blijven op het terrein, maar gevoelen hun minderheid zoo sterk, dat zij elk oogenblik 't bevel tot den terugtocht verwachten.

Hun stelling ligt immers onder het vuur en kan omsingeld worden. De mannen waren een gemakkelijke prooi voor de ruitery.

In het hoofdkwartier neemt men nieuwe maatregelen, om het vijandelijk offensief te stuiten. De 62e divisie (generaal Ganneval) moet als reserve naar Dammartin; andere troepen krijgen order, bij het ravijn van Marée post te vatten.

Doch de Duitschers schijnen ook vermoeid; hun aanval is in kracht verminderd.

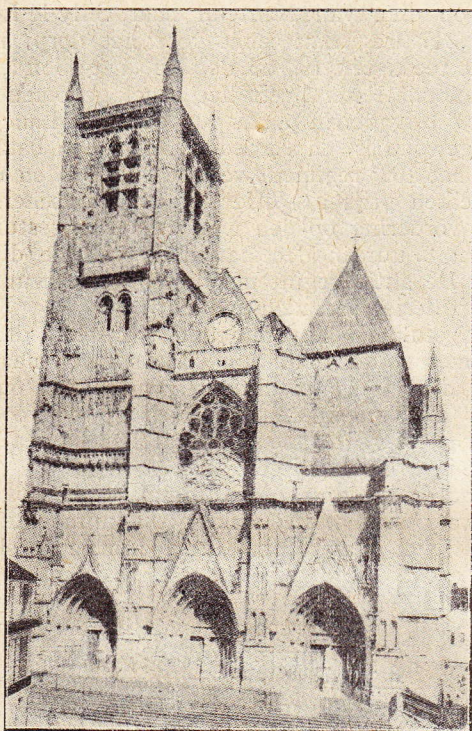
Generaal Vauthier zendt verkenners naar de loopgraven van Puisieux; dezen blijken ledig. Moet men nog aanvallen? Men staat verrast.

Generaal Maunoury kan van zijn vermoeide divisies geen nieuwe krachtinspanning eischen; vijf dagen strijden ze reeds, zonder rustpoos. Hij oordeelt voorzichtigheidshalve niets te wagen en zich op de linie te houden, welke zich uitstrekt van Silly-le-Guillaume langs Chefreville en Puisieux tot Eirepilly.

Weldra krijgt hij de oplossing van het raadsel.

In den nacht meldt generaal Joffre, dat het 5e leger en dat van generaal Foch den vijand een

(1) « Ma Pièce »

De Hoofdkerk van Meaux.

zwaren slag toegebracht hebben, en dat de Engelsche macht de Marne bereikt had. Het 1e en 2e korps van generaal French hadden bij Nogent-l'Artaud den overtocht geforceerd, terwijl het 3e korps La Ferté-sous-Jouarre bezette en 's avonds den stroom overschreed. In twee dagen was het Duitsche leger in 't centrum 40 kilometer achteruit getrokken. Rechts eerst opgehouden en dan bij Sezanne teruggeworpen, week het nu al strijdend naar Villers-Cotterets, Oulchy-le-Château, Fère-en-Tardenois, Ville-en-Tardenois.

Alsdan bleek het generaal Maunoury, dat het laatste offensief aan de Ourcq, de vermeende aanval op Parijs, geen ander doel had gehad, dan dien terugtocht der meer Oostelijke troepen te dekken.

En de slag bij de Ourcq, die den vorigen avond nog zoo onzeker scheen, bleek alras een zegepraal. Thans zou de achtervolging beginnen.

Maar laten wij eerst eenige bijzonderheden over de gevechten op het ander deel der linie meedeelen.

Wij hebben reeds gemeld, hoe de Duitschers daar in vele dorpen optraden, maar er zich niet lang konden houden. Overal werd hevig gestreden.

Zoo ook tusschen Coulommiers en Provins. Montceaux, dat een gewichtig strategisch punt was, hadden de Duitschers zeer versterkt, maar werd, op 6 September, door het 18e Fransche korps na een hevig gevecht genomen.

Wat verder bood de vijand een wanhopigen weerstand, bij Les Chataigniers, tegen de 6e divisie van het 3e Fransche korps, dat toen onder

't bevel stond van generaal Pétain, die later op-
perbevelhebber werd. Den 6ⁿ September nam de
divisie het gehucht, maar kon niet verder door-
dringen, al had het 18e korps Montceaux bezet.
Maar den volgenden dag moesten de Duitschers
naar de Grand-Morin wijken. In dit gewest on-
derscheidde generaal Mangin zich met zijn 5e di-
visie, bij Courgivaux. Hardnekkig grepen beide
partijen elkaar aan, op het kerkhof en de hoeve
Bel-Air. Op deze begraafplaats ziet men nu vele
graven van officieren en manschappen van het
39^e, 74^e en 129^e regiment.

Het 1^e Fransche korps vocht bij Retourne-
loup. De pastoor van Esternay moest, op 6 en 7
September, als gijzelaar den strijd bijwonen.
Ieder maal, dat de Franschen aanvielen, het-
geen op 6 September tien maal gebeurde, moest
de geestelijke aan 't hoofd der Duitsche kolon
marcheeren. Ook toen de vijand terugtrok, moest
de weerlooze hen nog vergezellen en werd hij
op gelijke wijze behandeld, tot men hem, ein-
delijk, 10 kilometer achter zijn dorp in vrijheid
liet.

Niet minder hardnekkig was de worsteling in
de straten van Châtillon, een vooruitgeschoven
stelling der verdedigingswerken van Esternay
feitelijk.

De graven op het kerkhof getuigen nog van
den moed van het 84^e infanterie-regiment der
eerste divisie. Op een punt vond men de lijken
van 11 officieren en vier onder-officieren.

Vele mannen van het 73^e regiment rusten in
een gemeenschappelijk graf, te Esternay.

Vele bezoekers gaan nu ook naar het slagveld
van Charleville, waar het 10^e Fransche korps,
o.m. in het woud van Gault, een harden kamp
te voeren hadden.

Men ziet er een graf in een zandput, waar 180
officieren en mannen liggen, hier gesneuveld.
Slechts na drie dagen van hernieuwde pogin-
gen, kon de 20^e divisie er de Duitschers van
de hellingen jagen. De kerk van La Villeneuve
stortte onder 't bombardement in. Het was in
dit dorp, dat de 5^e en 9^e Fransche legers elkaar
ontmoetten. Den 6ⁿ ging het verscheidene ma-
len van hand in hand. Den 8ⁿ September waren
de Duitschers er meester; 's anderendaags, weer
de Franschen, tot 's middags, en eindelijk bleef
het bij het vallen van den avond voor goed in
de handen onzer Bondgenooten, die veel last
hadden van een houwitsers-batterij, te Le Thoult,
over de Morin, die het 10e korps langen tijd be-
lette uit Charleville op te rukken.

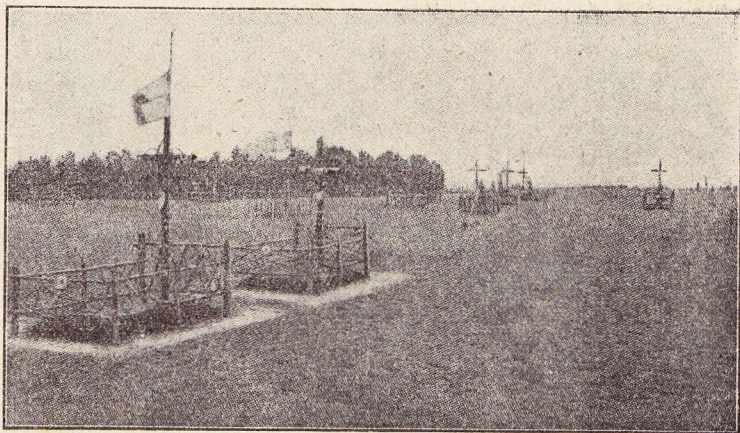
Abbé Laplaige, pastoor van Villeneuve, ont-
dekte van uit een dakvenster, met een verrekij-
ker, de plaats waar de batterij stond, en gaf
dan de noodige aanwijzingen aan den komman-
dant van de Fransche batterij, welke daarna de
vijandelijke batterij spoedig tot zwijgen bracht.
Die kommandant zelf stond op het platform van
een zeer hooge waterpomp.

Ook in de nabijheid van Sezanne woedde de
slag geweldig.

Generaal Humbert, die de Marokkaansche di-
visie aanvoerde, vestigde den 7ⁿ September zijn
hoofdkwartier in het oud kasteel « Les Pucel-
les », te Broyes. De Duitschers zaten te Monde-

ment. Les Pucelles beheerschte de groote vlakte van de Aube, en van hier uit bestuurde de veldoverste de tegenaanvallen, welke, na drie dagen strijd, den vijand uit Mondement wierpen. De schilderachtige hoogte van Allemant was het twistpunt tusschen generaal Foch (der Franschen) en generaals von Bülow en von Hausen (der Duitschers).

Van op die hellingen konden de Duitschers met hun zware artillerie de Fransche legers vernietigen en zouden zij in staat geweest zijn generaal d'Esperey Westelijk en generaal de Langle de Cary Oostelijk in den rug aan te vallen. De gausche slag der Marne stond hier op het spel.

Graven aan de Marne.

Geen wonder dus, dat de vijand alles zou wagen om de hoogten te nemen, en de Franschen alles in het werk stelden om ze te behouden. Men had generaal Foch, daar aan de uitgangen der moerassen van Saint-Gond, dus wel een gewichtige taak toevertrouwd.

Wat een worsteling bij Broussy-le-Grand, tegen de Marokkanen; bij Bannes, tegen de 17^e en 52^e divisies. 't Was bij deze laatste plaats, dat men nadien vele brieven en telegrammen vond, met het adres van prins Eitel, zoon van Wilhelm II.

De Franschen marcheerden dikwijls tot aan het midden in het water der moerassen, om daar, achter riet verborgen, het moorddadig vuur, door den vijand op de wegen gericht, te ontkomen.

Te Congy, Champaubert en Baye was de strijd geweldig. Het kasteel van Baye vertoonde nog al de sporen van inbraak en plundering, en toch hadden hier voorname personen gelogeerd. Op een deur zag men de woorden « I. K. Hoheit » staan; het schijnt dat die « Hoheit » de schoonzoon van den keizer is geweest, de hertog van Brunswijk.

Waar de Morin de moerassen verlaat, bij de brug van Saint-Prix, vielen vele manschappen van beide partijen.

Vier dagen lang hadden hier, zoowel als in het woud van Botrait en dat der Grandes-Garennes, aanvallen en tegenaanvallen plaats. In het heestergewas grepen Franschen en Duitschers elkaar aan.

De Duitschers, verbitterd over dien tegenstand, maakten zich weer aan gruwelen schuldig. Men vond er de overblijfsels van Algerijnsche scherpschutters, wier hersens met geweerkolven uit het hoofd geslagen waren. Lichamen lagen verder in een cirkel rond de asch van een vuur, dat al de hoofden had verbrand!

Den 9ⁿ September moest de vijand hier over de Morin wijken.

Den 10ⁿ September waren de Franschen meester van het terrein. De vele graven bij Soizy herinneren nog levendig aan den kamp op dat punt.

De Poirier-hoogten werden eveneens lang be-

twist. Hier onderscheidten zich de Marokkaansche divisie en de brigade van Blondlat.

Wereldbekend is de moorddadige worsteling voor het kasteel van Mondement.

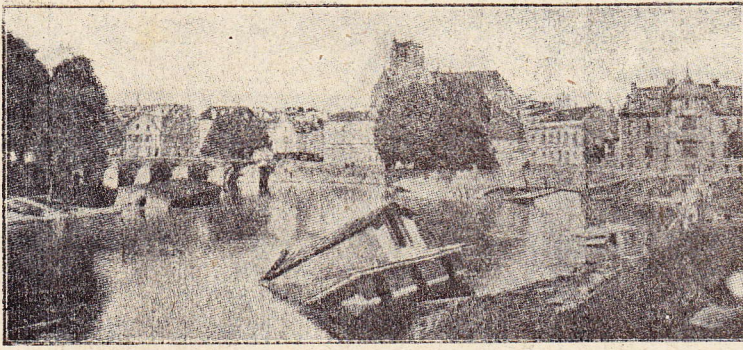
Den 6ⁿ September was de eigenares, mevrouw Jacob, met een harer zonen, nog op het slot. Den 7ⁿ September bombardeerden de Duitschers dit met groot geschut, dat ten Noorden van de moerassen opgesteld stond. De pastoor van Reuves kwam met de bewoners in den kelder schuilen, die onrustbarend begon af te brokkelen. Maar hoe te vluchten? De auto was vernield en het eenige paard in den stal gedood. Toch moest men heen, en dus te voet, in den nacht, den weg naar Broyes op. De heer Jacob leed zeer van een hartkwaal; gelukkig werd hij onderweg door een auto opgenomen, maar eenige dagen later stierf hij, ten gevolge der opgedane vermoeienis en ontroering.

Generaal Humbert koos den 7ⁿ September het kasteel, dat een uitstekende waarnemingspost was, tot hoofdkwartier. Van op den toren volgde hij met zijn kijker het verloop van den slag. Doch, toen het vuur te hevig werd, ging hij naar de kerk, welke echter dan als doelwit van 't geschut gekozen scheen, zoodat de veldoverste maar weer naar het slot terugkeerde. Gedurende dit heen- en weergaan doodde een granaat verscheidene ruiters uit zijn gevolg. Toen opnieuw het kasteel bestookt werd, begaf generaal Humbert zich naar « Les Pucelles », zooals we reeds gemeld hebben.

Den 9ⁿ September veroverden de Duitschers het slot van Mondement, waarrond vele dooden en gewonden lagen. De vijand maakte schietgaten in de muren en plaatste machinegeweren op de torens en in de vensters.

Het Fransche 77^e infanterie-regiment moest een tegenaanval doen. Kolonel Lestoquoi stelde een bataljon aan elke zijde van den Broyes-weg, in de bosschen, die tot nabij het slot voerden. De Zouaven en Marokkanen moesten van uit het woud een gelijktijdigen aanval langs den hoofdingang doen. Van uit Broyes kregen de stukken der Marokkaansche en 42^e divisie bevel te vuren.

De aanval begon om 2 u. 30, na den middag. Majoor de Beaufort's bataljon zou beginnen.

De Marne te Meaux.

Het waren Bretagners, die eerst de absolutie van hun priester, eveneens soldaat, ontvingen, want zij wisten, dat velen hunner ten doode trokken. Het bataljon verliet het bosch. Van uit het kasteel barstte een hevig vuur los, maar het bataljon bleef niet aarzelen. Een Fransch 75 m/m had een bres in den muur geslagen. Majoor de Beaufort leidde er zijn mannen heen; een kogel trof hem in 't voorhoofd. De andere officieren en de mannen renden toch verder, drongen in de opening, maar werden gevat in het aller-moorddadigste vuur van machinegeweren, die het bataljon bijna vernietigden.

Nog hielden de overlevenden het vol, maar de zege bleef uit, daar deze alleen in een massaanval behaald kon worden. En, helaas, de massa lag daar, badend in bloed, kreunend en kermend, of dood reeds.

De Zouaven, aan de andere zijde, toonden even grooten moed, doch leden insgelijks zware verliezen; aldus mislukte het plan. De weinig gespaarden kregen bevel terug te keeren.

De Franschen versterkten hun geschut en namen het kasteel onder een geweldig vuur. Alle deelen werden met projektielen bestrooid, daken stortten in, muren vielen om, en de Duitschers moesten de positie verlaten.

Toen de Franschen tegen den avond een nieuwen aanval deden, ondervonden ze geen tegenstand meer. (1)

Op het kerkhof, bij de kleine kerk van Mondement, ziet men de graven der officieren, waaronder dat van majoor de Beaufort.

De Duitschers schoten in de gevechten om de hoogten van Poirier zoo overvloedig, dat er van hen vijf granaten vielen, tegen één van de Franschen. De schoolmeester van een nabijgelegen dorp dezer streek hoorde een Duitsch officier, bij het gebrul der 150 m/m-kanonnen, steeds geestdriftig en tevens als bezeten uitroepen:

« O, Duitschland! »

Maar we zagen, hoe na aanvankelijk sukses, de vijand uit Mondement en omgeving moest terugtrekken. Hij trok over den dijk van Saint-

Gond en ontkwam in den nacht aan 't geschutsvuur, dat de Franschen bij daglicht van Poirier en van Allemant op hem zouden gericht hebben. Hij liet veel munitie en bagage achter.

De Franschen vonden vele gewonden, maar ook ongekwetsten, die echter zooveel bier of champagne hadden gedronken, dat ze geheel buiten westen waren en langs de wegen hun roes uitsliepen.

Generaal Foch's optreden kunnen we aldus samenvatten: von Klück zag, dat hij terug moest, en daardoor von Bülow's leger isolee-

ren zou. Dit laatste moest, met het leger van von Hausen, Foch's troepen vernietigen en door het Fransche centrum breken. Foch's leger werd eenigszins teruggeduwd; von Hausen bestookte de linkerflank van generaal de Langle de Cary en dreigde dezen van generaal Foch te scheiden.

De hertog van Wurtemberg viel generaal de Langle de Cary's rechterzijde aan, terwijl de kroonprins zich op generaal Sarrail's linkertroepen wierp.

Den 9ⁿ September namen de Duitschers Mondement. Hadden de Duitschers van hieruit naar Allemant en Broyses kunnen oprukken, dan zouden ze generaal Foch in den rug aangevallen hebben.

Wij zagen, hoe generaal Humbert de Duitschers uit Mondement wierp. Maar in de Aubervlakte had generaal Foch het zeer moeilijk. Om het gevaar te bezweren, had de aanvoerder slechts Grosetti's divisie tot zijn beschikking, maar deze was al zeer gedund en juist voor een welverdiende rust naar de achterhoede gezonden. Generaal Foch riep haar terug en stuurde ze naar 't meest bedreigde punt, tusschen Linthes en Fleurs.

Doch daartoe was 'n lange marsch noodig en bovenmenselijke krachtsinspanning werd van de uitgeputte mannen geëischt. 't Waren voor Foch uren van vreeselijke spanning. Eindelijk, om 4 uur in den namiddag, verscheen Grosetti; de toestand veranderde snel. De kerels wierpen zich met een schier onbegrijpelijk élan op de Duitschers en dreven ze achter Mont-Chalmon, en dan nog verder.

De generaals Franchet d'Esperey, de Langle de Cary en Sarrail (bij Verdun) steunden al deze krijgsbedrijven, door de legers vóór hen fel te bestoken.

Den 10ⁿ September moest generaal von Klück terugtrekken, en in die beweging sleepte hij generaal von Bülow mee.

Generaal Franchet d'Esperey trok de Marne over; generaal Foch vervolgde generaal von Hausen.

We zagen de troepen van dezen laatste de moerassen van Saint-Gond verlaten, om aan een ramp te ontsnappen.

Den 11ⁿ September moest ook de hertog van Wurtemberg wijken, en toen werd de terugtocht algemeen.

(1) De derde verjaardag van den slag aan de Marne werd, op 6 September 1917, op het kasteel van Mondement gevierd. Dan zag men tusschen de ruïnen: M. Poincaré, verscheidene ministers, Joffre, Foch en Pétain.

Boekdeelen zou men kunnen vullen met de beschrijving van al de episoden der geweldige krijgsbedrijven aan de Marne.

Zoo hadden we daar den strijd bij Fère-Champenoise, dat op 8 September in handen der Duitschers viel. Deze wisten van overmoed niet wat te doen; de garde-reserve vierde de vermeende overwinning. Bij het stadhuis stond een piano, waarop men danswijsjes speelde voor de soldaten, die zich met de geroofde kleederen uit een naburigen winkel getooid (?) hadden. Aan wijn was geen gebrek; de straat lag vol ledige flesschen. Maar den 9ⁿ September moesten de feestvierders plots wég, en den 10ⁿ September werd Fère het hoofdkwartier van generaal Foch.

Maar de graven van het plateau van Rochelle en omgeving getuigen nog van den zwaren strijd hier geleverd. (1)

Een van de meest spannende gebeurtenissen hier, was de verdediging van het vaandel van het 32e regiment. Tweehonderd man van het 66e en 32e regiment stonden met dezen standaard in het bosch van Vaure. Al de officieren waren gedood of vermist en slechts enkele adjudanten en sergeanten schoten nog over.

Zij lieten het bevel over aan den sergeant-majoor Guerre, van het 66e regiment, een verstandig en energiek man. De kerels sloten zich dan aaneen, in een carré, en weerden zich tegen alle aanvallen. Maar de Duitschers brachten een stuk bij. Guerre verdeelde zijn groepje in kleine troepjes en met de bajonet wilden dezen zich een weg banen. Guerre viel onder de kogels van een machinegeweer. Dertig man bereikten nog het eigen leger. De soldaten Malvan en Bourgoin brachten het vaandel mee. Ze verdoolden in de Duitse linies, maar konden ontkomen, door de aanwijzing van een gewond Duitsch officier, dien ze verbonden hadden.

Lenharrée, een bruggenhoofd aan de Somme, was het tooneel van eveneens bekend gebleven feiten. De Franschen hadden het op 6 en 7 September bezet. Twee kompagnies van het 225e regiment hielden den vijand door geschut en bajonet-charge op behoorlijken afstand, maar moesten den 8ⁿ September voor de al te geweldige overmacht wijken. Saksers en garde-soldaten schreden over de rivier. Al de officieren en onder-officieren dezer twee Fransche kompagnies lagen dood of gewond. Alleen kapitein de Saint-Bon was nog overgebleven, maar stortte neer, toen hij 't bevel tot den terugtocht gaf.

« Let niet op mij! » riep hij nog de soldaten toe, die hem wilden meenemen. « Laat u toch niet dooden, om mij te redden! »

Den 10ⁿ September keerden de Franschen naar Lenharrée terug. Zij grepen de Duitschers aan, op straat, in tuinen, in huizen. Bloed kleurde de rivier, de oevers en de steenen van den weg.

« Overal lagen dooden », verklaarde een getuige. « Op vele plaatsen lagen de Duitschers op stapels, in de straten, in de kelders, in de kerk, op het kerkhof. Men liep er op zonder het

te weten. Achter een haag van tien meter lengte telde ik 22 lijken; een ravijn, in een rots, was een waar lijkenhuis. De Franschen vonden in een schuur 450 Duitse en 150 eigen gewonden. »

En zoo ging het ook nog Oostelijker langs de linie toe.

Van den 7ⁿ tot den 11ⁿ September stroomden te Châlons zooveel gewonden binnen, dat het militair gasthuis, het Hôtel-Dieu, het stadhuis, de kazerne, het kollege en tal van bijzondere huizen vol lagen.

Den 11ⁿ September verlieten de Saksers in groote haast deze stad, en den 12ⁿ September waren de Franschen er terug.

Van hier tot Vitry-le-François streed dus het 4^e Fransche leger. Wat al bloedige namen ook in dit gewest!

Sompuis, waar dezelfde granaat generaal Barbade en kolonel Hamon doodde, de bevelhebbers van twee brigaden der 23e divisie. Ook hun aides-de-camp kwamen door dat moorddadig projektiel om 't leven.

We hebben hiervoren de martelingen van abbé Oudin, pastoor van Sompuis, verteld. Het 21e Fransche korps nam den 10ⁿ September het dorp terug. De soldaten bevrijdden den 70-jarigen Jacquemin, die door een Duitsch officier aan zijn bed gebonden en drie dagen zonder voedsel gelaten was geworden. De grijsaard had hevigen dorst geleden, « maar », verklaarde zijn schoondochter, « ieder maal, dat hij om water durfde vragen, werd hij geslagen ».

Een granaat had het huis getroffen en den beul gedood. Het lijk lag nog in de woning. De oude man stierf een paar dagen later, tengevolge van de geleden mishandelingen.

Generaal Dupuis werd bij de Certine-hoeve gedood. Hier ook werd moorddadig gestreden. De Duitschers wreekten den dapperen weerstand der Franschen op weerlooze gewonden. Acht soldaten van het 88^e regiment werden dood gevonden, de handen gebonden op den rug, het lichaam doorboord van kogels en doorstoken met de bajonet.

Te Huiron vernielden de Duitschers, door brand, de kerk uit de 12^e eeuw en de ruïne der abdij.

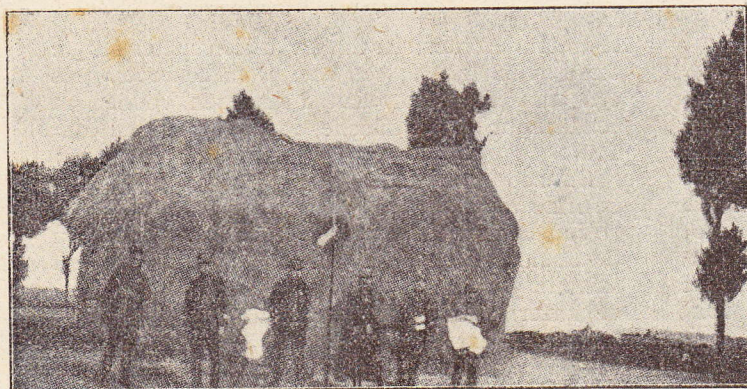
Ook Vitry-le-François ontving talrijke gewonden. Tot den 10ⁿ September woedde de slag in deze omgeving, en de projektielen van beide partijen kruisten elkaar huilend over de stad, waar van de 8500 inwoners er slechts een 500-tal gebleven was. De hospitalen, de kerk, de scholen, de spaarbank lagen vol gekwetsten; den derden dag waren er 2500, waaronder 200 Fransche soldaten.

Den 10ⁿ September verlieten de Duitschers de stad.

En dan Maurupt, Mussey, Laimont, Villers-aux-Vents, waar generaal Roques, van de 10^e divisie, doodlijk werd gewond, Brabant-le-Roi, Revigny, Sommeilles, Rembercourt, Vaux-Marie tot bij Verdun, al plaatsen waar de vele graven nog getuigen van den hevigen strijd aan de Marne.

Het leger van generaal Sarrail steunde op de

(1) Hier herdacht men den derden verjaardag van den Marne-slag.

Een hoofdkwartier achter een stroomijt te Marcilly.

veste Verdun, en hoe het daar ging, lezen we onder meer in het werk van Maurice Genevoix (1), waaruit wij eenige bijzonderheden aanhalen.

« Voorwaarts! » zoo vertelt hij in zijn hoofdstuk « De dagen der Marne ». « De onbeweeglijkheid zou ons meer doden kosten, dan de verwoede aanval. De mannen vallen talrijk, plots opgehouden in vollen ren, de eenen tegen den grond geworpen in al hun gewicht, zonder één woord te uiten; de anderen, de handen steunend aan de getroffen plek. Zij zeggen: « Daar hebt ge 't! » of « Ik ben er! » Soms een enkel woord, krachtig en Fransch.

Bijna allen, ook zij, wier wonde licht is, verbleeken en veranderen van gelaatsuitdrukking. Het schijnt me, dat slechts één gedachte meer in hen leeft: « Er van door gaan, en vlug, en gelijk waarheen, zoo de kogels maar niet meer fluitten ».

Allen ook gelijken kleine kinderen, kinderen die men zou willen troosten, in slaap doen en beschermen. Ik heb wel lust, om naar hen, ginds, aan de overzijde, te roepen: « Raak ze niet aan! Gij hebt er het recht niet toe! Het zijn geen soldaten meer, zij zullen u geen kwaad meer doen! »

En ik spreek tot hen, die voorbij komen:

« Kom aan, oude, moed! Op dertig meter van u, kijk, daar achter die kleine hoogte, is er geen gevaar meer. Ja, uw voet doet u pijn en zwelt op, ik weet het. Maar men zal u dadelijk verzorgen. Wees niet bang. »

Eindelijk zie ik de Duitschers, o slechts met moeite! Zij verbergen zich achter schooven, die ze voor zich uit duwen, maar nu weet ik waar ze zijn, en de kogels, die men rondom mij afvuurt, zullen hun doel vinden.

Gehuil, nog gehuil, dat is het bombardement.

« Oh! » Tien mannen hebben dat samen uitgeroepen. Een marmiet ontploft juist in de sekatie van Saint-Maixentais. En een man krijgt de granaat in 't volle van zijn lichaam. Zijn kepi is weggevlogen, een stuk jas ook, en een arm. Op den grond ligt een vormelooze massa, wit en rood, een bijna naakt lichaam, uiteengerukt.

We moeten achteruit. Uit al mijn krachten tracht ik de orde te bewaren, de paniek te overheerschen. Ik loop met uitgestrekte armen, steeds maar herhalend:

« Loopt niet! Volgt mij! »

Ik zie, hoe een man door een kogel achter in 't hoofd wordt getroffen, juist als de ongelukkige over een ijzerdraad wil klimmen. Hij valt er op, blijft liggen, in tweeën gebroken, de voeten op den grond, het hoofd en de armen aan de andere zijde neerhangend.

De granaten volgen ons. De loden kogels splijten hoofden, doorboren voeten. Men loopt in 't geweld, den rook en bemerkt van tijd

tot tijd als door een opening het dorp, en de rivier onder de boomen. En nog altijd volgen ons bij honderden de granaten.

Ik herinner me, dat ik voorbij een mijner sergeanten stapte; twee mannen droegen hem op hun geweren. Hij toonde me zijn gescheurd hemd, geheel bebloed, en zijn zijde, die door een granaat opengerukt was; de ribben verschenen door het lillend vleesch.

Als we de beek bereiken, snellen de mannen naar den oever en beginnen ze gulzig te drinken, slokkend als honden.

Wij houden stil bij Rembercourt.

Dan strek ik me op den blooten grond uit, roepend den slaap. En intusschen hoor ik op 'de wegen het gerij der wagens, vol gewonden, en daar, in Sommaisne, de doffe stooten van geweerkolven op deuren en het gehuil der Teutonen, die plunderen.

Den volgenden dag beschiet de zware Duitse artillerie Rembercourt. Om vijf uur vat de kerk vuur. Hoe meer de avond valt, hoe rosser de gloed zich verheft. 's Nachts is de kerk een geweldige brandstapel. In het hart van den blakenden toren bemerkt men de zwarte, zwijgende klokken.

Later is het detachement achter een haag opgesteld. Links ligt Rembercourt, rechts staat het klein station van Vaux-Marie.

Het is zeer warm, een hitte, die de zenuwen aandoet en ongezonder is. Een warme wind brengt nu en dan een flauwen stank, doordringend toch en onverdragelijk. Wij ademen eigenlijk in een lijkenhuis. Er liggen overal rond ons doden. Een ligt bij een granaattrechter. Het hoofd is van den romp gescheiden, en uit een vreeselijke wonde, in den buik, zijn de ingewanden op den grond gegleden. Ze zijn zwart. Naast hem drukt een sergeant nog den kolf van zijn geweer in de handen, maar de loop en de mekanië moeten ver weggeblazen zijn. De man ligt met uitgestrekte beenen; een voet is verpletterd.

En nog zooveel anderen. Maar wij moeten ze bekijken en die walgelijke lucht inademen tot 's avonds.

En tot 's avonds rook ik, rook ik maar, om dien vreeselijken reuk te verdrijven, den reuk der arme doden, verloren in het veld, achtergelaten door hun makkers, die zelfs den tijd

(1) « Sous Verdun — août-octobre 1914. »